

KOREYS VA O'ZBEK TILLARIDA NIKOHDAN KEYINGI QARINDOSHLIK ATAMALARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.072>

Noila Mirxamidova

<https://orcid.org/0000-0002-9516-5101>

noilamirhamidova@gmail.com

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada koreys va o'zbek tillarida nikohdan keyin qo'llaniladigan qarindoshlik atamaları qiyosiy jihatdan tadqiq etilgan. Ulardagi gender tavofutlarning tarixiy-ijtimoiy tizim, nikoh modeli hamda gender rollar bilan chambarchas bog'liqligi ochib berilgan. Shuningdek, koreys va o'zbek tillarida er va xotin qarindoshlariga nisbatan ishlatiladigan xitoblarning farqlari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: qarindoshlik atmalari, murojaat, betakalluf munosabat, gender farqlar, muloqot strategiyasi

POST-MARRIAGE KINSHIP TERMS IN KOREAN AND UZBEKISTAN

Noila Mirkhamidova

<https://orcid.org/0000-0002-9516-5101>

noilamirhamidova@gmail.com

Tashkent State University of Oriental Studies

Abstract: The article examines kinship terms used in Korean and Uzbek languages after marriage from a comparative perspective. Particular attention is given to gender differences, which are closely related to the historical and social system, marriage models, and the distribution of gender roles. The analysis also highlights distinctions in forms of address toward the relatives of the husband and wife in both languages.

Keywords: kinship terms, forms of address, informal relations, gender differences, communication strategy

Kirish. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi jinsiy farqlar shunchaki biologik omillardan kelib chiqmaydi. Ayol va erkak o'rtasidagi munosabatlar, ular orasidagi gender farqlari muayyan ijtimoiy-madaniy jarayonlarni, tajribalarni, ma'lum bir ijtimoiy tuzilma doirasidagi kamsitish mexanizmlarini boshdan kechirish orqali shakllanadi. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi muammo nafaqat gender farqlari, balki

gender rolining farqlanishi bilan bog‘liq ijtimoiy-madaniy omillarda ham kuzatiladi. Aslida erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri oilaviy munosabatlarga emas, balki ijtimoiylashuv bilan bog‘liq oilaviy munosabatlarni tashkil etuvchi asosiy munosabatlarga bog‘liq bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan, erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatlarni, ular orasidagi gender farqlarini koreys va o‘zbek tillaridagi murojaatlar misolida ko‘rib chiqish tilni jamiyat va madaniyat bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatib beradi.

Koreys jamiyatida qavm-qarindoshchilik 친족명칭 [chinchokmyeongching] atamasi bilan nomlanib, 부계 [buge] ota tomondan qarindoshlar, 모계 [moge] ona tomondan qarindoshlar va 인척 [incheok] er-xotin qarindoshlarini o‘z ichiga oladi. Ular ham o‘z navbatida yana kichik guruhchalarga (avlod bo‘yicha) ajraladi¹.

Ma‘lumki, nikohdan so‘ng yangi qarindoshlik munosabatlari yuzaga chiqadi. Koreys va o‘zbek jamiyatida erkak va ayol turmush qurgach, turmush o‘rtog‘i va uning qarindoshlariga nisbatan butunlay boshqa atamalarni o‘zlashtiradi. Masalan, o‘zbek tilida nikoh qarindoshligi *boja, kelin, kuyov, ovsin, pochcha, xotin, er, yanga, qayin, quda, o‘gay* va h.k. leksemalar bilan ifodalanadi.

O‘zbek tilida *qayin* termini nikohdan so‘ng er yoki xotinga aloqador bo‘lgan qarindoshlikni ifodalaydi. “Qayin” termini bilan birgalikda qarindoshlik munosabatlarini konkretlashtiradigan *ona, ota, og‘a, ini, singil* kabi terminlar qo‘shilib, qo‘shma terminlar yasaydi². L.A.Pokrovskaya ayrim turkiy tillardagi *qayin* so‘zi faqat «xotinning tug‘ishganlari» ma‘nosini, «erning tug‘ishganlari» ma‘nosi keyinchalik yuzaga kelganini qayd etadi³.

Koreys tilida esa nikohdan keyingi vaziyatda er va xotinning qarindoshlariga nisbatan farqlanuvchi alohida atamalar ishlatiladi. Masalan, ayol uchun: 시부모 [sibumo] - qaynona-qaynota.

Qarindoshlik munosabatini bildiruvchi so‘zlar koreys tilida ko‘pincha -님 [nim] qo‘shimchasi bilan ishlatiladi. Ayniqsa, kelinlarning qaynona va qaynotaga murojaatida buni yaqqol kuzatish mumkin bo‘lib, qaynotasiga 아버님 [abeonim], qaynonasiga 어머님 [eomeonim] deb murojaat qiladi⁴: Misol uchun:

어머님, 이번 주말에 칩에 다녀와도 돼요?

[Eomeonim, ibon jumale chibe danyyeowado dweyo?]

“Oyijon, bu hafta oxirida uyga borib kelsam maylimi?”

¹ 왕한석 등. 한국 사회와 호칭어. 도서출판 역락, 2005. 135 쪽.

² Саидова М.Ш. Наманган шеваларидаги қариндошлик терминларининг лексик-семантик таҳлили: Филол. фанлари номзоди ...дисс. – Тошкент, 1995. – Б. 98.

³ Покровская Л.А. Термины родства в тюркских языках / Историческое развитие лексики тюркских языков. – М.: Изд. академии наук, 1961. – С.71-72.

⁴ Усмонова Ш. Корейс ва туркий тилларда ундалмалар // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. –Тошкент: “Университет”, 2004. – Б. 74-77.

Toshkent shevasida ham kelinlarning qaynona va qaynotaga murojaatida *-jon* qo‘shimchasining qo‘llashi, ya‘ni *oyijon* yoki *adajon* deb xitob qilishi keng tarqalgan hodisadir. Zero, farzandlar o‘z ota-onasiga *oyi*, *dada* kabi murojaatni qo‘llasa-da, kelinlar qaynona va qaynotaga nisbatan bu so‘zlarni *-jon* qo‘shimchasiz qo‘llashi turmush o‘rtog‘iga, oilasiga hurmatsizlik sanaladi⁵. Masalan:

- *Hozir suzib kelaman, oyijon!*⁶

Yuqorida qayd etilgan misollardan har ikkala madaniyatda kelinlarning qaynona va qaynota shaxsiga hurmat bilan murojaat qilishi, oilaviy iyerarxiyaga bo‘ysunishi, o‘zini itoatkor qilib ko‘rsatishi namoyon bo‘ladi. Kelinlar, ayniqsa, qaynona bilan muloqotda keskin vaziyatni yumshatish, norozilikni jilovlash maqsadida ko‘pincha to‘qnashuvni yumshatuvchi strategiyadan foydalanishga majbur bo‘lishadi.

Aytilganlar bilan birga, kelinlarning o‘z eridan tashqari qaynona va qaynotaga ham xizmat qilish majburiyati yuklanganini korish mumkin. Chunonchi, koreys madaniyatida “효부상 [hyobusang] iborasi “namunali kelin mukofoti” ma‘nosini anglatib, u kelinning qaynotaga sadoqatini rag‘batlantiruvchi mukofot hisoblanadi. Qiziqarli jihati shundaki, erkak uchun 효자상 [hyojasang] (namunali o‘g‘il mukofoti) mukofoti uchramaydi”⁷.

Ayol o‘z ota-onasiga nisbatan 친정부모 [hinjeong bumo] atamasini qo‘llaydi. Bu o‘rinda “otasi yoki onasi tug‘ishgan ekanligini bildirish maqsadida 친 [chin] “yaqin/ qondosh” so‘zi qo‘shilib aytiladi. 친 아빠/친 엄마 [chin appa/chin eomma] *qondosh otam/ qondosh onam*”⁸.

O‘zbek tilida “erining onasi” va “xotining onasi” tushunchasi *qaynona*, “erining otasi” va “xotinning otasi” tushunchasi esa yagona *qaynota* leksemasi bilan ifodalanadi. Ya‘ni o‘zbek tilida koreys tilidagi singari er va xotinning ota-onasi uchun alohida atovlar mavjud emas.

Er va xotinning qarindoshlariga nisbatan qo‘llaniladigan murojaatlarda tafovutlar kuzatiladi. Chunonchi, erkak turmush o‘rtog‘ining qarindoshlariga oddiy, jo‘n atamalar bilan xitob qiladi. Masalan:

처형 [cheohyeong] - xotining opasi

처제 [cheoje] - xotining singlisi

처남 [cheonam] - xotining ukasi.

Ayol esa erining qarindoshlariga nisbatan murakkab atamalarni o‘zlashtiradi:

Bilvosita (oraliq) murojaatlar:

⁵ Аширбаева Д.Р. Корейс ва ўзбек дискурсида мурожаат бирликларининг қиёсий тадқиқи: Филол. фан. б. фалс. д-ри (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2022. – Б. 68.

⁶ Jumaboyev O. Qaynota. “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati gazetasi”. 2012-yil, 42-son.

⁷ 이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 9쪽.

⁸ Аширбаева Д.Р. Корейс ва ўзбек дискурсида мурожаат бирликларининг қиёсий тадқиқи: Филол. фан. б. фалс. д-ри (PhD) ... дисс. – Тошкент, 2022. – Б. 73.

시아주버니 [siaju beoni] - urning akasi

시동생 [sidongsaeng] - urning ukasi

시누이 [sinui] - urning opasi

시누님 [sinunim] - urning katta opasi.

To'g'ridan-to'g'ri murojaatlar:

아주버님 [ajubeonim] - urning akasiga murojaat

도련님 [doryeonnim] - urning ukasiga murojaat

아가씨 [agassi] - urning singlisiga murojaat

형님 [hyeongnim] - urning opasiga murojaat.

Shuningdek, ayol o'zining kelinoyisiga: 새언니 [sae eonni], pochchasiga: 새오빠 [sae oppa] deb murojaat qiladi (*katta aka* deb atamaydi)⁹.

Quyida ayrim misollarga murojaat qilamiz:

도련님, 소승에겐 너무 과분한 적선입니다. 이젠 바람이 찰사운데 그만 들어가 보셔압지요. ¹⁰ [dolyeonnim, soseungegen neomu gwabunhan jeogseonibnida. ijen balami chabsaunde geuman deuleoga bosyeoyabjiyo]

Siz, bu yosh rohib uchun keragidan ortiq yaxshilik qildingiz. Endi shamol boshladi, shuning uchun ichkariga kiring.

“성열 형님이라고?” [“seongyeol hyeongnimilago?”]

“성열 형님, 저 강식이예요.” [“seong-yeol hyeongnim, jeo gangsigieyo.”]

“네? 뭐라고요?” [“ne? mwolagoyo?”]

“강식이요, 강식이”¹¹. [“gangsigiyo, gangsigi.”]

“Sungyeol aka?”

“Sungyeol aka, bu Kangsik.”

“Ha? Nima dedingiz?”

“Bu Kangsik, Kangsik.”

Ko'rinadiki, koreys tilida er va xotinning qarindoshlari uchun alohida murojaat shakllari ishlatiladi. Shuningdek, ularda gender differensiyani kuzatish mumkin.

O'zbek tilida esa koreys tili singari urning qarindoshlariga alohida, va xotinning qarindoshlariga alohida murojaatlar qo'llanilmaydi. Er va xotinning qarindoshlarini ifodalash uchun *qayin* so'zi bilan yasalgan *qayin+ona* “er yoki xotinning onasi”, *qayin+ota* “er yoki xotinning otasi”, *qayin+og'a (qayin aka)* “er yoki xotinning akasi”, *qayin+ini (qayin uka)* “er yoki xotinning ukasi”, *qayin+egachi (qayin opa)* “er yoki xotinning opasi”, *qayin+singil* “er yoki xotinning singlisi” kabi atamalardan foydalaniladi. Biroq muloqot jarayonida mazkur atamalardan bevosita murojaat

⁹ 이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 8쪽.

¹⁰ 송수권. 여승(女僧), 미래엔, 2012. 208쪽.

¹¹ 이승만. 덕를풍, 미래인, 2023. 131쪽.

sifatida istifoda etilmaydi. Ularning o'rniga er va xotinning o'zidan katta qarindoshlariga (ism) aka, (ism) opa shaklida, o'zidan kichik qarindoshlariga esa ismi bilan xitob qilinadi.

Aytilganlar bilan birga, koreys an'anaviy jamiyatida ayol nikohdan keyin familiya va shaxsiyatini ma'lum ma'noda yo'qotganligini kuzatish mumkin. Erkak esa asl familiya va ismini saqlab qoladi. Bu o'rinda familiya olishga "shaxsiy tanlov emas, balki tizim" sifatida qaralgan. "Ayol erkakning oilasiga kiritilishi kerak" degan fikr ustun bo'lgan. Bunday holatda patriarxal madaniyat ayolning rolini faqat er va uning oilasi bilan bog'liq qilib belgilaydi.

Ayolning shaxsiyati faqat er yoki farzand orqali aniqlanadi. Erkak esa o'z familiyasini saqlab, farzandga ham o'z familiyasini beradi. Bu "naslni davom ettirish" mafkurasini mustahkamlaydi. Mazkur mafkuraga ko'ra, turmushga chiqqan ayol o'z ismini tilga olish imkoniga deyarli ega emas. Oilada erining ismi asosida "댁" [daek] "xonim" deb chaqiriladi. Jamiyatda "(씨)부인" [(ssi) buin] "falonchi janobning xotini" deb ataladi¹².

O'zbek jamiyatida ayolning nikohdan keying vaziyati biroz farq qiladi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida erkak va ayolning oiladagi shaxsiy huquqlari, xususan, familiya tanlashdagi teng huquqlilik, er-xotinning bolalar tarbiyasi va oila turmushi masalalarini hal qilishdagi tengliklari, er-xotinning mashg'ulot turi, kasb va turar joy tanglashdagi teng huquqlilari, er va xotin farzand tarbiyasida teng ishtirok etishlari kabilar qayd etilgan. Shunday bo'lsa-da, rasmiy nikoh chog'ida aksariyat o'zbek kuyovlari kelindan o'z familiyasiga o'tishni talab qiladi. Bunday hollarda kelin bo'ysunishga majbur bo'ladi.

Koreys oilasida farzand tug'ilgach, 어미/엄마/어머니 [eomi/eomma/eomeoni] ona/onajon/onaxon yoki (farzandning ismi + 엄마) 영희 엄마 [Yeonghui eomma] *Yeonghining onasi* = *onasi* deb chaqiriladi. Fikrimizni quyidagi misollar vositasida quvvatlash mumkin:

밤에 명희 어머니가 또 왔다. "영희 엄마." 명희 어머니가 말했다.¹³ [bame myeonghui eomeoniga tto wassda. "Yeonghui eomma." myeonghui eomeoniga malhaessda.]

Kechasi Myungheening onasi yana keldi. "Youngeening onasi.", dedi Myungheening onasi.

수미의 엄마는 늘 손님을 맞을 때면 정성껏 밥상을 차렸다.¹⁴ [sumiui eommaneun neul sonnim-eul maj-eul ttaemyeon jeongseongkkeos babsang-eul chalyeossda.]

Sumining onasi har safar mehmon kelganda mehr bilan dasturxon tuzaydi.

¹² 이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 8쪽.

¹³ 조세희. 난쏘공, 이성과 힘, 1978. 11쪽.

¹⁴ 신경숙. 엄마를 부탁해, 창비, 2008.

Ko‘rinadiki, koreys jamiyatida ayolning asl ismi bilan chaqirish zarurati yo‘q deb hisoblanadi. Chunki u allaqachon munosabat orqali aniqlangan bo‘ladi.

O‘zbek madaniyatida nikohdan keyingi murojaatlarning qo‘llanilishida biroz farqli holatlarni kuzatish mumkin. O‘zbek oilalarida erkak ayoliga uchinchi shaxs egalik qo‘shimchasini olgan *onasi*, (shevalarda *oyisi*, *ayasi*, *opasi*, *enasi*), ayol esa eriga *otasi*, *dadasi*, *adasi* deb xitob qiladi. Ba‘zan er va xotin katta qizi yoki katta o‘g‘lining ismi bilan bir-biriga murojaat qilish holatlar ham kuzatiladi. Masalan:

- *Onasi*, - *dedi*. - *Dunyoga kelib nima ko‘rdik o‘zi?*

- *Bilmasam*, - *dedi ayoli xo‘rsinib...*¹⁵

Yoki:

*Qani dadasi, fotiha o‘qib yuboring, deya qo‘llarini juftladi*¹⁶.

Umuman, yuqorida tahlilga tortilgan koreys va o‘zbek tillaridagi murojaat shakllari “ibtidoiy davrlardan qolgan tabu qoldig‘i bo‘lib”¹⁷, u “oilada er-xotindan ko‘ra ko‘proq bolalarning ota-ona juftligini”¹⁸ namoyon qiladi.

Xulosa. Koreys va o‘zbek tillarida nikohdan keyin qo‘llaniladigan atamalarda gender tavofutlar kuzatiladi. Bunday tavofutlar koreys va o‘zbek jamiyatlaridagi tarixiy-ijtimoiy tizim, nikoh modeli hamda gender rollar bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Koreys madaniyatda er va xotinning qarindoshlariga nisbatan qo‘llaniladigan murojaatlarda gender tafovutlar kuzatiladi. Er xotining qarindoshlariga nisbatan oddiy, jo‘n atamalar bilan murojaat qiladi. Xotin esa, aksincha, erining qarindoshlariga neytral yoki yuksak hurmat darajasini qo‘llab xitob qiladi.

Koreys tilida nikohdan keyin ishlatiladigan murojaatlar konfutsiychilik ta’limotiga asoslangan iyerarxik tabiati bilan ajralib turadi. Binobarin, qarindoshlik yo‘nalishiga ko‘ra, er tomoni/ xotin tomoni kabi qat’i gender asimmetriya va pog‘onali tizimga amal qilinadi. 처가 식구 [cheoga siggu] - xotin tomonning qarindoshlariga ikkilamchi maqom sifatida qaraladi.

O‘zbek tilida esa koreys tilidan farqli ravishda urning qarindoshlariga alohida, xotinning qarindoshlariga alohida murojaatlar qo‘llanilmaydi. Er va xotinning qarindoshlarini ifodalash uchun *qayin* so‘zi bilan yasalgan atamalardan foydalaniladi. Biroq *kelin* atamasi nafaqat qarindoshlik, balki oilaviy, ijtimoiy rol (xizmat qilish, itoatkor bo‘lish)ni ham anglatadi. Shuningdek, kelin bo‘lgan ayolning kimga tegishli ekanligini, qayerga mansubligini, o‘zini qanday tutishi kerakligini ham bildiradi. Bu esa ayolni ko‘proq oila funksiyasi sifatida qaralishiga olib keladi.

¹⁵ Hoshimov O‘tkir. Daftari hoshiyasidagi biriklar. – Toshkent: Nurli dunyo, 2022. – B. 16.

¹⁶ Саид Аҳмад. Қария. Қиссалар, ҳикоялар. – Тошкент: Шарқ, 2006. – Б. 35.

¹⁷ Kuçkartayev İ. Özbeklerde Hitap Sözlari ve Hitap Kültürü // Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. – Ankara, 2000. – S. 325.

¹⁸ John H.K. The Term of Address “You in South Korea Today” // Korean Journal. Vol.32, No.1, Spring 1992. – P. 35.

Foydalanilgan adabiyotlar

왕한석 등. 한국 사회와 호칭어. 도서출판 역락, 2005. 135 쪽.

Саидова М.Ш. Наманган шеваларидаги қариндошлик терминларининг лексик-семантик таҳлили: Филол. фанлари номзоди ...дисс. - Тошкент, 1995. - Б. 98.

Покровская Л.А. Термины родства в тюркских языках / Историческое развитие лексики тюркских языков. - М.: Изд. академии наук, 1961. - С.71-72.

Усмонова Ш. Корейс ва туркий тилларда ундалмалар // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. -Тошкент: “Университет”, 2004. - Б. 74-77.

Аширбаева Д.Р. Корейс ва ўзбек дискурсида мурожаат бирликларининг қиёсий тадқиқи: Филол. фан. б. фалс. д-ри (PhD) ... дисс. - Тошкент, 2022. - Б. 68.

Jumaboyev O. Qaynota. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati gazetasi”. 2012-yil, 42-son.

이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 9쪽.

Аширбаева Д.Р. Корейс ва ўзбек дискурсида мурожаат бирликларининг қиёсий тадқиқи: Филол. фан. б. фалс. д-ри (PhD) ... дисс. - Тошкент, 2022. - Б. 73.

이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 8쪽.

송수권. 여승(女僧), 미래엔, 2012. 208쪽.

이승만. 덕를풍, 미래인, 2023. 131쪽.

이정영옥. 성차별적 호칭의 문화적 의미와 영향, 커뮤니케이션학 연구, 2004. 8쪽.

조세희. 난쏘공, 이성과 힘, 1978. 11쪽.

신경숙. 엄마를 부탁해, 창비, 2008.

Hoshimov O‘tkir. Daftar hoshiyasidagi birliklar. - Toshkent: Nurli dunyo, 2022. - B. 16.

Саид Аҳмад. Қария. Қиссалар, ҳикоялар. - Тошкент: Шарқ, 2006. - Б. 35.

Kuçkartayev İ. Özbeklerde Hitap Sözleri ve Hitap Kültürü // Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri. - Ankara, 2000. - S. 325.

John H.K. The Term of Address “You in South Korea Today” // Korean Journal. Vol.32, No.1, Spring 1992. - P. 35.